

A munka valláserkölcsi szemléletének kritikáját közölte júniusi számában H. Varró Rózi tollából a *Világosság*. A szerző ellentmondásokat állapít meg ebben a szemléletben s végül is odakövetkeztet, hogy annak az új munkaerkölcsnek kialakítását, amelyet a kommunizmus hirdet, „a valóságos alapon álló munkaerkölcs — még legpozitívabb tartalma esetén is — csak késlelteti”. Megvallom, kényelmetlenül érintett ez a konklúzió, mert mindig az volt a meggyőződésem, s marad a jövőben is, hogy ha vannak kérdések, amelyekben marxisták és keresztények nemcsak gyakorlatilag, de elméletileg is egyetérthetnek, akkor elsősorban a munka értékelése az. Minthogy pedig a munka miként való értékelése határozza meg lényegében azt a társadalmi rendet, amelyben szívesen élünk és élni is kívánunk, én ennek az egyetértésnek a koegzisztencia szempontjából igen nagy jelentőséget tulajdonítok.

Azoknak az ellentmondásoknak jókora hányadát, amelyeket H. Varró Rózi a vallás terhére ró, természetesen magam is látom, szerintem azonban mindezek a visszasságok a történeti valóságban, vagyis hatalmi és osztályhelyzetek nyomán bukkantak elő, és nem a munkának abból a valláserkölcsei értelmezéséből erednek, amelyet a múltban is a legkiválóbb, ma pedig a legtöbb katolikus gondolkodó ad neki. S ezt annál inkább figyelembe kell venni, mert a katolikus felfogás sem pattanhatott ki egyszerűen és készen egyetlen agyvelőből. Annak is mélyülnie és gazdagodnia kell az új megismerésekkel, annak is haladnia kell a korrallal.

*

Az alapvető probléma, amelyet a magunk számára, belső használatra is tisztázni tartozunk, kétségkívül ez: vajon a keresztény vallás valóban azt tanítja-e, hogy az Isten által megteremtett ember bűnbeesésének következménye s mint ilyen tehát büntetés a munka? Mert ha nem ezt tanítja, akkor máris kiiktattuk az elméletiek köréből a felsorakoztatott ellentmondások zömét, s elejét vettük annak is, hogy azt a lelkiületet, amellyel a hívő ember végzi a munkáját, „ab ovo” kedvezőtlenül minősíthesse a kívülálló a szocializmus építésére.

Minthogy ebben az írásomban is a tölem telő legnagyobb tárgyilagosságra töreksem, egyáltalán nem tagadom, hogy katolikus részről is történtek megnyilatkozások, amelyek a munkát isteni büntetésnek tüntették fel. Sajnos, negyven évvel ezelőtt még olyan komoly kutató is, mint a spanyol José M. Llovera, ekként vélekedett: „A munka annak folytán, hogy erőfeszítést foglal magában, tekintettel továbbá arra, hogy az ember természeténél fogva hajlik a restségre, mindenkor a büntetés jellegét viseli magán.” S ezen bizony nem sokat enyhített a hozzáfűzés: „E mellett a jellege mellett azonban más jellegei is vannak, amelyeket szintén szemügyre kell vennünk: szükségesség, hasznosság és kötelezettség vagy kötelesség.” (*Tratado elemental de sociologia cristiana*, Barcelona, 1921. — 160. l.)

Az igazság azonban az, hogy az eredetileg is helyesnek tekinthető, ma pedig uralkodó katolikus szemléletben nem maga a munka szerepel büntetés-ként, hanem csak az anyagnak, a természetnek ellenállása, s ebből adódóan a munkával járó fáradság, ami per se lényeges különbség. „Isten, aki szabatos meghatározásunk szerint lényegi cselekvés”, „actus purus” — szögezte le csaknem egyidőben Louis *Garriguet* —, amikor az embert a saját hasonlóságára akarta teremteni, nem teremthette másra, mint munkára... „Posuit eum in paradiso, ut operaretur.” Az ember köteles volt dolgozni, hogy igazodjék Isten rendelkezéséhez, s akkor is dolgoznia kellett volna, ha megmarad eredeti ártatlanságában; csupán a munka ahelyett, hogy fáradságot, kínt vagy ellenkezést váltott volna ki nála, tele lett volna vonzással számára. Mindazt a gyönyörűséget okozta volna neki, amit egy szükséglet normális kielégítésében találunk.” (*Manuel de sociologie et d'économie sociale*, Paris, 1924. — 244—245. l. Aláhúzások tölem.) Ugyanezt fejtette ki valamivel később *Otto Schilling* is, akit a *Világosság* ugyanezen számának egy másik tanulmánya „nagy tudományos kutatónak” nevez. A munka az ártatlanság állapotában tiszta öröm volt, de autentikus munka volt s meg is maradt volna annak. A bűnbeesés után viszont sokszor keményen nyomasztó teherre vált. „Ha azonban a

munka terhéről beszélünk — írja Schilling —, ezt semmiképpen sem szabad úgy érteni, mintha a munka immár csak győtrelem és fáradság lenne, s nem lehet számunkra továbbra is, mint eredetileg, a kielégülés és a belső boldogság forrása.” (*Die soziale Frage*, München, 1931. — 137. l.)

Figyelemre méltó, hogy Pius Havemann osztrák morálteológus, amikor 1938-ban talán elsőnek sürgette meg a munka keresztény teológiájának korszerű kidolgozását, pontosan azokra a körülményekre utalt, amelyekkel ma fokozottabb mértékben számolhatunk. („Die Arbeit im Werturteil des Christentums.” *Die Schönerer Zukunft*, 1938. szeptember 11.) „A kereszténység bírálói között — úgymond — sokan vannak, akik kétkedéssel tekintik munka-étoszát, s azt hiszik, hogy ez az étosz gátolja a derekas helytállást ebben a világban, mert bénítja a világban belüli alkotás ösztönzéseit. Szerintük a munka a kereszténység szemléletében semmi más, mint átok és büntetés, ami Isten előtt már eleve meddőségre kárhoztat minden emberi munkát; ám ha nem így lenne — tesz hozzát —, a másvilágban való reménykedés még akkor is súlytalanít minden fáradozást és törekvést ebben a világban. Szerintük tehát a kereszténység — egyszerűen kifejezve — nihilizmus a földiek tekintetében.” Mint köztudomású, ezt az utóbbi következtetést vonta már le Nietzsche is. S ezekkel a nézetekkel szemben — jelentette ki Havemann — ma már valóban nem érhetjük be azzal, hogy általánosságban hivatkozunk a munka megbecsüléséről tanúskodó keresztény erkölcsi tanításra, vagy a tömérdek kulturértékre, amelyeket éppen a hitben legerősebb középkori századok hagytak reánk. *Ami szükséges: a munka teológiája, vagyis a munka értékének keresztény megalapozása.* Nem elegendők ehhez a bibliából ötletszerűen kiválogatott idézetek, sem a bencés regula „Imádkozzál és dolgozzál” parancsának magyarázata — állapította meg már akkor Havemann. S hogy mennyire helyesen állapította meg, bizonyoság rá a *Világosság* szóbanforgó tanulmánya is, amelynek szerzője mindezeket ismeri. Az igazi feladat: *beilleszteni a munkát a keresztény hittitkok egész összefüggésébe, s innen kiindulva meghatározni a munka jellegét és rangját.*

*

Arra persze pillanatig sem gondolhattam, hogy megpróbáljam szisztematikusan felvázolni az utolsó harminc év ilyen irányú katolikus tevékenységét. Alighanem fölülmúlta volna erőmet s időm sem lett volna hozzá. Megjelenésének időpontja miatt éppen ezért kapóra jött a *Vie Spirituelle* idei márciusi számának S. J. d’A. jelzésű tanulmánya, amely megítélesem szerint jól tömöríti az általános elfogadásra alkalmas katolikus álláspontot.

Sokan képzelték úgy — írja bevezetőben a szerző —, hogy az éden, a gyönyörűségek kertje, a féltenség helye volt. Nyilván mert elsiklott szemük a szentírási szövegen, amely pedig világosan megmondja, hogy Isten azért állította oda az embert, hogy művelje azt, vagyis megmunkálja a földet. Ez a munka kibontakozás, szabad tevékenység, élvezet volt. Következtethetünk rá abból az örömből, amellyel ma is eltölt minket a sikerült mű, s abból a rendkívüli kielégültségből, amelyet az alkotás ma is okoz valamennyiünknek.

A bukás vallási-történeti ténye, amit a szentírásból ismerünk — fejti ki a továbbiakban a szerző —, csupán azt hozta magával, hogy nekünk immár, amikor dolgozunk, erőt is kell vennünk magunkon és meg kell küzdenünk az anyag ellenállásával. Verejtékes fáradozást és kifáradást, nemritkán kint-keserved jelent ez számunkra, büntetéseként az eredeti ártatlanság elvesztésének. A munkának ezek a vonásai azonban nem felejtethetik el velünk a szentírás első két fejezetének tanítását.

A tanulmány szerzője ezeketán a munkának — az ő kifejezését használva — három „dimenzióját” állapítja meg. Az első az *emberi* dimenzió, amin azt érti, hogy a munka megfelel az emberi természetnek és *lényeges eleme az ember személyiségének.* A normális ember érzi a munka szükségét, kedve van dolgozni, önmaga kiteljesedését keresi és örömet lel az elvégzett munkában. A munka másik dimenziója a *kozmosz*. Az embernek feladata és kötelessége, hogy munkájával befejezze („achever”!) a teremtés művét, alávesse magának a mindenséget („soumettre l’univers”) és tökéletességéhez juttassa azt („l’amener à sa perfection”). Kiemeli itt a szerző, hogy mi, akiknek a Genézis írójával

szemben megvan az az előnyünk, hogy már olvashattuk az Apokalipszist, bízvást hozzátehetjük: feladata és kötelessége az embernek, hogy a mindenséget „érlelje az új föld szépsége felé”. És csak harmadik dimenzióként járul az előbbi kettőhöz a *vezeklés*, amelynek megváltozó jellege van, s ez akkor világosodik meg, amikor az Ige megtestesült: a mesterember Krisztus felfedi és kinyilvánítja számunkra a munka üdvösségi értékét („*valeur de salut*”).

En készséggel elismerem, hogy marxista gondolkodó számára nem sokat mond ez a harmadik dimenzió, azt azonban semmiképpen sem hiszem, hogy a valláserkölcsei szemléletnek ez a tartozéka bármi módon gyöngíthetné vagy éppen leronthatná a keresztény hívő munka-etikáját. Mi több, meg vagyok győződve, hogy amennyiben ennek a harmadik dimenzióinak tudata valóban él a keresztény ember lelkében, egyenesen fokozza és nemesíti a munka-etikáját, ami a szocializmus építésének is kétségkívül csak javára válhat.

*

A döntő mozzanat itt szerintem az, hogy miként a munkának imént előadott, bár kényszerűen rövidre fogott teológiai szemléletéből is kítűnhetett, mi, katolikusok a munkát föltétlenül és minden megszorítás nélkül pozitív módon értékeljük. A munka a mi szemünkben az isteni teremtő mű aktív folytatása, sőt helyesebben: nem is egyszerűen folytatása, hanem mind magunknak, az emberiségnek, mind a bennünket környező mindenségnek teljességre és tökéletességre vitele. „Új föld” érlelése, egyre boldogítóbb társadalmi rend szervezése, anyagi és szellemi kulturánknak folyvást magasabbra emelése, a világűr meghódítása — mind beletartozik ebbe a vonalba. Akkor pedig hogyan is juthatna eszünkbe, hogy a munkát „büntetésnek” tekintsük? *Henri Rollet* méltán hangsúlyozza: „A munka elsősorban részvétel a teremtésben.” Mert a teremtés nem zárult le; tart szakadatlanul és a szemünk előtt folyik. „Isten pedig az első naptól kezdve akarja és megkívánja ebben az ember közreműködését.” (*Le travail, les ouvriers et l'Église*, Paris, 1959. — 7—8. l.)

Paul Claudel, aki különös érzékenységgel vizsgálta az ember küldetésének ezt az oldalát, mondja a követke-

zót: „Mesteri tervezéssel és módszerezéssel kell magunkra vennünk mindazt a munkát, ami Ádámra a földi paradicsomban hárult. Igen, segítségére kell mennünk annak a Teremtésnek, amely nyög és amelynek szüksége van reánk. Segítségére kell lennünk elsősorban az emberiségnek, de segítségére kell lennünk az erdőnek, segítségére a csipkebokornak, amely rózsába akar borulni, a nagy folyónak, amely azt kéri tőlünk, hogy gátoljuk meg kiáradását, segítségére kell lennünk a madárnak és a vadnak, és minden állatnak, fajtája szerint... Mindenüvé rendet, mértéket, termékenységet és törvényt kell vinnünk. Kell, hogy a Természet legbensőbb mélyéig igazodjék a renchez, amelyet a Teremtő nevében mi öntünk beléje...” (*Conversations dans le Loire-et-Cher; Rollet* i. m. 8. l.)

A mi szemléletünkben a dolgozó ember nemcsak a teremtés eszköze, miután Isten őt használja fel az alkotáshoz, hanem — mint *Rollet* bátran kijelenti — ő a feje is a teremtésnek („*le chef de celle-ci*”), mert egyedül neki van értelme, amelynek birtokában „irányíthatja a teremtést és űr lehet fölötte”. Könyvének egy későbbi helyén rámutat *Rollet*, hogy a munka az emberiséget fokozatosan közelebb viszi az isteni tervezet. Hangsúlyozom, a munka általában, függetlenül attól, hogy hívők vagy nem-hívők végzik. Majd újból rögzíti *Rollet*, hogy a munka az a hatalom, amely „életformáiban, képességeiben és ismereteiben is közelebb viszi az isteni tervezet s mindinkább urává teszi az embert önmagának és a teremtésnek”. (21. l.)

A keresztény munka-etika szempontjából azonban igen fontosnak érzem a munkának azt a másik szerepét is, amelyre ugyancsak *Rollet* hívja fel a figyelmünket. Ha Isten — úgy mond — az emberiségnek adta a világot, azért adta, hogy az emberiség, miután „megkonstruálta” és használta azt, majdan visszaadja neki. „Akár a jövő aratáshoz veti el a magot, akár a tengertől elszakított földeket szárítja ki, a szenet alakítja át, vagy a hangnál sebesebben szeli a levegőt, az ember mindenkor hozzáad a teremtéshez és Isten számára gazdagítja azt. Ebben az értelemben a *folytatólagos teremtés egy olyan felajánlás, amelynek a dolgozó ember a papja*. Itt éri el a munka méltósága a

természetfölöttiséget és természetfölötti méltósága az igazi terjedelmét.” (11. l.)

Magától értetődik, nem ütközhetünk meg azon, ha a munka értékének ilyen végső vallási vagy metafizikai megalapozása idegen a marxista gondolkodó előtt, azt azonban nem tudom belátni, hogy ez a mi hitünk, meggyőződésünk — ha úgy tetszik: elképzelésünk — mennyiben csökkenthetné az általunk képviselt munkafelfogás pozitív tartalmát.

*

Bizonyára nem fog ártani, ha a munka szemléletének ezzel a kimondottan keresztény távlatával kapcsolatban újból előhozom az eredeti bűn, a büntetés, a vezeklés és a megváltás kérdéseit, amelyeket eddig csak hézagosan érintettem. Meggyőződhetünk arról, hogy a katolikus szemléletben — vagy vonjuk szűkebbre: a helyesnek érzett katolikus szemléletben — *a munka nem a bűnbeesés következménye, tehát nem „büntetés”, hiszen az embernek még a zavartalan paradicsomi rendben is munkát parancsolt az Úr. Igaz viszont, hogy vallási tanításunk szerint ebben az eredeti állapotban egy mindig boldog és fájdalom nélküli tevékenység lett volna a munka, javára az embertársaknak és szolgálatára Istennek. Ezt most kiegészíthetem azzal, hogy mi még azokat a megpróbáltatásokat és áldozatokat sem tekintjük kizárólag negatív oldalukról, amelyeket a munka az eredeti bűn óta ró az emberre. Mi azt tartjuk, hogy még ezek nyomában is új és becses szellemi értékekkel gazdagodunk. Ahogyan Rollet szépen megvilágítja, miután a bűnbeesés rendtelenséget idézett elő bennünk és körülöttünk, a munkának az is egyik hivatása let, hogy mind a bűn következményeinek, mind magának a bűnnek jóvátételét szolgáló erőfeszítésé váljék. Másként formulázva: *az ember azzal a fáradtsággal, ami a munkához tapad, részt vesz a megváltás művében.**

Nagyiában ennek a felfogásnak adott hangot már sokkal régebben *Friedrich Schnell*, akinek tanulmányát a salzburgi *Katholische Kirchenzeitung* közléséből ismerem (1938. augusztus 18- és 25-i számok). Schnell szerint Krisztus azzal, hogy maga is munkás lett, visszaadta a munkának

„paradicsomi ragyogását”. Figyelemreméltónak mondja Schnell, hogy Isten Fia földi életének legnagyobb részében azt a munkát, az ács munkáját végezte, amely leginkább azt célozza, hogy az embernek hajlékot létesítsen s ezzel tartást biztosítson számára ebben a világban. „Amikor pedig Krisztus élete a csúcspontra jut, ez a munkája abba a másik nagy munkába megy át, hogy otthont készítsen az embernek az Atya házában.” Ez az utóbbi munkája a szenvedés elviselése volt, amit szeretetből vállalt az Atya és az embertestvérek iránt. S a szeretetből magát feláldozó Krisztusnak ez a magatartása kötelezi a keresztény hívót a munkában is — folytatja Schnell. A keresztény hívőnek tudnia kell, hogy a becsületesen végzett munkával, amelyhez éppen e becsületessége miatt fáradtság, áldozatoság, „verejték” is tapad, „a világ engesztelését is szolgálja Isten irányában”.

Am nehogy azt higyjük, hogy ez az „engesztelés”, ez a „vezeklés”, ez a részvétel a megváltás művében bármi szempontból csorbítaná előttünk a munka méltóságát. Schnell idézi Szent Ágostont, aki az „örök östevékenységnek” — mondhatnók: az örök dolgozónak — nevezi Istent, szöges ellentétben az arisztoteleszi Istennel, aki csak a „mozdulatlan mozgató”, az „örök tudó”, akinek világmindensége úgyszólván kész és befejezett. Ebből következik — mutat rá Schnell —, hogy a mi szemléletünkben Isten teremtése valamelyest csak rügy és bimbo, amelyet kibontakozáshoz kell segíteni, virágzásra vinni, aminek eszköze a munka, az együttműködés Istennel. A munka — hangoztatja Schnell — „az isteni föntség katedrálisának építése”. De ezzel még nem is értünk a gondolat sor végére, mert egyebek is jönnek: „Isten a maga dicsőségét keresi bennünk, a mi munkánkban. Nekünk egyenesen feladatunk, hogy megalkossuk az ő hasonmását ebben a világban *mint ilyen munkásokat nevez Isten minket egyenesen isteneknek: „dii estis!” A dolgozó ember, miként Szent Ágoston mondta, „egy teremtett isten.”*

Nem tudom elképzelni, hogy vallás vagy világnézet ennél magasabbra értekelhetné a munkát, ennél nagyobb magasságba emelhetné a dolgozó embert. Van azonban Schnell tanulmá-

nyának még egy további, különös részlete is, amelyről úgy vélem, hogy a mi oldalunkon bizonytalannal, de talán a másik oldalon is figyelmet fog kelteni. Azt írja Schnell, hogy az ember a paradicsomban azért bukott el, mert „elutasította azt a lemondást, amelyet Isten követelt tőle”. S hogy miről kellett volna lemondania? *A birtoklásról* — feleli Schnell. Ha Ádám és Éva — úgymond — hallgatott volna az isteni tilalomra, akkor győzelmesen fölébe került volna minden birtoklási vágnak és tapasztalta volna, hogy a világgal egységben álló munkálkodás adja meg az embernek e földön az igazi boldogságot. S a munka Schnell szerint azért is öröm-forrás számunkra, mert „visszaemlékezés a paradicsomra”.

*

Megismétlem, amit már előljáróban is kijelentettem: hogy tisztában vagyok azokkal az ellentmondásokkal, amelyeket a katolikus gyakorlatban a kutató és fontolgató értelem találhat. S bár nem tartanám igazságosnak vagy méltányosnak, ha a múlt minden ilyen ellentmondásáért az általunk ma képviselt katolikus vallást hibáztatnák, őszintén átérzem *Jacques Maritain* sóhaját: „Mi másként léphetnénk fel, ha vagy hatvan évvel ezelőtt Szent Tamás egy tanítványa írt volna olyan sorsdöntő könyvet a tőkéről, mint Marx... Sajnos, a mi elveink alszának. Egészében és dacára egyesek erőfeszítésének, akik a becsületet megmentették, a távolmaradás az utolsó

században azoktól a problémáktól, amelyek közvetlenül érintették az emberi személy méltóságát és a társadalmi igazságosságot, a modern történet egyik legszomorítóbb jelensége.” (*Religion et culture*, Paris, 1946. — 49. l.). Ebből azonban korántsem azt a következtetést kell levonunk, hogy most már reményvesztetten vissza is húzódjunk. Ellenkezően. *Ebredjünk rá a saját elveinkre, amelyek oly természetesen bekapcsolhatnak minket az új világ formálásába.* És amennyire csak rajtunk múlik, serkentsük ebben az irányban az egész katolikus világ lelkiismeretét. Ez is egyik s alighanem gondviselészerű küldetésünk nekünk, akik a szocializmus rendszerében dolgozunk. „A legjobb hitvédelem egyébként sem az — figyelmeztet Maritain —, hogy igazoljuk a katolikusokat vagy mentegessük őket, amikor nincs igazuk, hanem, hogy megjelöljük a tévedéseket és kimutassuk, hogy tévedéseik nem érintik a katolicizmus igazi tartalmát, sőt csak jobban megvilágítják annak a vallásnak értékét, amely e tévedések ellenére él.” (S. m. 58. l.)

És minél több jót tapasztalunk a munka gyakorlati megbecsülése terén is, olyan jókat, amelyek katolikus elődeink nélkül vagy éppen ellenükre köszöntöttek be, annál inkább szívleljük meg a portugál közmondást, amelyet éppen Claudel tett világszerte ismeretessé: „*Deus escreve direito por linhas tortas*” — Isten görbe vonalakal ír egyenesen.

A KIS ÚT

Szeretnék — ha lehetséges — magáról a „kis útról” bővebben olvasni. Gondolom, hogy mikor ez a rovat megindult, kellőleg tájékoztatták róla az olvasóközönséget, de én akkor még nem olvastam rendszeresen a folyóiratot. Úgy tudom, hogy a „kis út” kifejezés Lisieuxi Kis Szent Teréztől származik s valamiképpen lelki egyszerűséget, gyermekdedséget jelent. De mi az, amit tőle tanulhatunk s miben kell látnunk Szent Terézke jelentőségét? Úgy tapasztalom, hogy a lelki életre törekvők között is kevesen értik ezt kellő tudatossággal...

Kérésének készségesen eleget teszünk, bár lapunk hasábjain nem egyszer irtunk már Lisieuxi Kis Szent Terézről és a mai kor emberének olyan sokat jelentő küldetéséről. Abban teljesen igaza van, hogy hiba lenne Kis Szent Teréz jelentőségét kellően nem értékelni. Modernségéről már többször irtunk, mégis kevesen tud-

ják, hogy Szent X. Pius pápa „korunk legnagyobb szentjeként” jellemezte és a néhány esztendővel ezelőtt megjelent kritikai kiadások és kommentárok egyenesen az „atomkor szentjének” is nevezik. Mi most André Combes könyve alapján (*Sainte Thérèse de Lisieux et sa Mission* — Edition Universitaires, Paris) próbáljuk